

SENAHID HALILOVIĆ

TURCIZMI U »DERVIŠU I SMRTI« MEŠE SELIMOVIĆA
(semantičke i stilske vrijednosti)

Budući da je autorova intencija u *Dervišu i smrti** bila da se vrati u prošlost, da radnju locira u ambijent starog Sarajeva (17. v.), a u svrhu što slobodnijeg izražavanja, leksika istočnjačkog porijekla nametnula se kao nezaobilazna. U tom smislu posmatrana, ta leksika, sa jedne, i istočnjačka filozofija, koja prožima cijelo djelo, sa druge strane, čine dva temelja ovog romana, dva temelja koji su neimarski ugrađeni u vrijeme o kome se govori.

U prvom dijelu romana naišli smo na 260 različitih leksema orijentalnog porijekla. Tih 260 leksema pojavljuju se — u različitim oblicima — 964 puta. Znači, svaka se u tekstu ponavlja prosječno oko 3,7 puta.

Međutim, veliki je broj turcizama (62) koji se pojavljuju samo jednom u tekstu; ta frekvencija je karakteristična, znači, za oko 24% upotrijebljenih turcizama.

Četrdeset ih je upotrijebljeno dva puta. Na lekseme sa ovom frekvencijom otpada oko 15% od ukupnog broja upotrijebljenih.

Dvadeset i jedan turcizam upotrijebljen je tri puta — ovu frekvenciju ima oko 8%, a sedam ih susrećemo četiri puta, a to je oko 3% od ukupno upotrijebljenih.

Ova polovina turcizama, sa frekvencijom do prosječne (od 1 do 4), nosi većinu stilskih vrijednosti, jer su oni, budući manje predvidljivi, nosioci veće količine informacije. Turcizmi ovom frekvencijom pokrivaju 233 jedinice od 964, koliko ih se ukupno javlja, a to je oko 24%, odnosno oko 1/4 raznih oblika upotrijebljenih turcizama.

* Materijal za ovaj rad ekscerpiran je iz prvog dijela romana *Derviš i smrt* (Beograd, »Sloboda«, 1976), jer je on dovoljno ilustrativan za djelo u cjelini.

Oko 3/4 raznih oblika upotrijebljenih turcizama od manjeg je značaja za stilističko ispitivanje, jer su frekvencije turcizama iz ove grupe visoke, te im je predvidljivost velika.

Turcizmi sa visokom frekvencijom koji se u romanu pojavljuju više puta jesu:

1. lična imena: *Hasan* — 88, *hafiz-Muhamed* — 38, *Ishak* — 36, *Kara-Zaim* — 19, *Harun* — 16, *Džemal* — 13, *Ahmed Nurudin* — 12, *Mustafa* — 11, *Malik* — 10, *Mula-Jusuf* — 10, *Ajni-efendija* — 6;

2. zanimanja: *derviš* — 44, *muftija* — 39, *muselim* — 25, *šejh* — 12, *sejmeni* — 11, *kadija* — 10, *pasvandžija* — 7;

3. ustanove i lokaliteti: *tekija* — 79, *kapija* — 38, *bašča* — 36, *kasaba* — 31, *sokak* — 31, *džamija* — 19, *han* — 10, *kaldırma* — 8, *çaršija* — 7;

4. novac; *groš* — 9;

5. indeklinabilne riječi: *čak* 14 i *baš* 9 puta.

(Kako ćemo kasnije vidjeti, ni ove riječi nisu stilski bezbojne).

Ako uzmemo da na svakoj stranici ima prosječno 250 leksičkih jedinica, turcizmi bi (a ima ih ukupno nešto manje od hiljadu) zauzimali oko četiri stranice (od dvije stotine u prvom dijelu romana), znači oko 2% teksta. Neuporedivo više teksta (98%) pokriva naša, slovenska, riječi.

Formalno gramatički posmatrano, među turcizmima pronalazimo sljedeće kategorije riječi:

1. imenice: 204,

2. pridjevi: 44,

3. glagoli: 5,

4. prilozi: 2,

5. veznici: 2,

6. riječce: 2,

7. uzvici: 1.

Kako se vidi, nemamo zamjenica, brojeva i prijedloga.

Prilozi (*baš* i *bar*) i veznici (*čak* i *makar*) odavno su stekli »pravo građanstva« u našem jeziku. Njihov afektivni »naboj«, koji su morali imati u prvo doba svog »života« u novom jezičkom mediju, dugom upotrebom se istrošio, tako da su postali stilistički neutralni.

Isto, ali u manjoj mjeri, odnosi se i na ostale indeklinabilne riječi: riječce (*džaba* i *badava*) i uzvik (*amin!*).

U centru je našeg interesovanja funkcionalnost turcizma u kontekstu romana. Zato ćemo pokušati da ih sistematizujemo prema njihovim stilskim vrijednostima.

Dijelimo ih na sljedeće grupe, sa funkcijom:

1. arhaičnosti,

2. komparacije,

3. gradacije,

4. pejorativnosti,

5. ironičnosti,

6. ekspresivnosti i

7. metaforičnosti.

1. Turcizmi iz prve grupe, tj. oni koji nam (uslovno rečeno) dočaravaju samo vrijeme i mjesto, jesu i najbrojniji. Prema tome na šta se odnose, razvrstavamo ih na:

- a) lična imena,
- b) zanimanja i titule,
- c) ustanove i lokalitete,
- d) vjerske termine,
- e) platno, odjeću, nakit,
- f) raznorodne riječi.

a) Lična imena. — Ima ih petnaest i uglavnom su visoke frekvencije. Sve su to muslimanska lična imena, tako da se pred čitaocem otvara panorama čiste i naglašene muslimanske sredine. Pominju se samo dvije periferne ličnosti iz katoličkog svijeta: Latinka i njen muž. Pošto je ona jedina žena druge vjere u romanu — a to je bitno — i označena je kao Latinka (= katolkinja).

Karakteristično je da *kadinica* nema ličnog imena. Prema učešću u radnji trebalo bi da ga ima. Reljefnije i potpunije je data nego nekolicina drugih, koji su, iako periferniji, dobili ime (*Fazlija*, *Džemal*, *Abdulah-efendi*). Ma koliko nam to djelovalo paradoksalno, nije nimalo slučajno. Autor je svjesno, rekli bismo namjerno, kadinicu ostavio bez imena. Ona je kadinica, žena kadijina. Ako je nekad i imala ime, ako je to ime i značilo nešto nekome, sve je pokopano kada se udala za kadiju. Obezličena je, zauvijek.

Ime *Ahmeda Nurudina* prebačeno je na plan konotacije: Nurudin, ar.: »svjetlo vjere (islama)«. Na samom početku ispovijesti Nurudin sumnja da je, poslije svega što se desilo, ostao čist, pa kaže: »... i sada sam samo *Ahmed*, ni šejh ni *Nurudin*...« (42). Kako je Nurudin onaj koji priča radnju, njegovo se ime pojavljuje relativno rijetko. Ali, kada se pojavi, ostavlja jak utisak, jer se, uglavnom, javlja u neobičnim konstrukcijama:

— Ustani, *Ahmede Nurudine*, ustani i izađi (64) (govori sam sebi);

— Spas i mir nesrećnom *Ahmedu Nurudinu* (124) (u formi molitve);

— ... snizao sam u blato, svejedno, uzalud je, šejh *Nurudine* (238).

Ime *Hasana* (ar.: »Ljepotan«), najmarkantnije ličnosti među onima iz kruga oko Ahmeda Nurudina, pojavljuje se u najvećoj frekvenciji. Taj je lik koncipiran i ostvaren tako da u čitaocu budi vednija osjećanja: On je tu da izbavi, da ojača, da pomogne; pojavljuje se kad je najteže i, kao dobri duh iz priča, spasava duše mučenika. On je tu da spasi posrnulog šejha Ahmeda, Haruna, rođenog oca, i druge. Sintaksički odnosi, u kojima se ovo ime pojavljuje, »otkrivaju« nam Hasanovu aktivnost: stalno je u akciji, u pokretu, čak ni njegove osobine nisu stalne. Hasan je promjena:

- *Hasan* će nastaviti da živi kako mu se sviđa, ... (54);
- ... jer, čula je, *Hasan* dolazi u našu tekiju, i to joj je drago, ... (60);
- Rekao sam, ..., da *Hasan* zaista dolazi u tekiju, ... (61);
- Pustiće ih sad, samo traže mnogo, jer su uboji teški, a mladići iz dobrih porodica, ali *Hasan* ne da toliko, više da mu je žao što nije tukao jače, i učiniće to kad izađe, jer takve kopiladi i takvih bezobraznika više nema (205).

Harun, ar. < jevr.: Aron, stariji brat Mojsijev, Musa-pejgambera; u romanu je brat Ahmeda Nurudina. Ime je birano u krugu »božijih ljudi«, kako bi se naglasila njegova nevinost, kao i veličina nepravde koja mu je nanesena.

Možda zbog posebne pažnje koju je autor posvetio tom liku, ili zbog osobenog fonetskog sastava, ili nečeg trećeg, ili svega skupa, ali čitalac osjeća toplinu što zrači iz tog imena:

— Ima nade, brate *Harune*! (198) (pomišlja Nurudin kod muftije);

— Kuda to nestaješ, brate *Harune*? (200);

— Nikud ne treba da idem, a idem, negdje je ostao trag mrtvog *Haruna* (213);

— Sad smo jednaki, brate *Harune*, govorio sam mu nepomičnom, ćutljivom (239).

— *Ishak*, nestalan kao i fonema h u njegovom imenu, bje-gunac, više vizija nego stvarnost, druga strana Nurudinovog lika, ona neostvarena, zato nemirna, i kuransko i biblijsko je ime ujedno (*Ishak-pejgamber*, sin Ibrahima — Avrama).

Kara-Zaim, bukvalno: Crni Vođa, nekad je to i bio, sada to zvuči kao ironija: posljednja je stepenica na piramidi vlasti.

Sva imena u romanu jesu oficijelna, zvanična. Nigdje se ne susrećemo sa nadimcima, što je u skladu sa — da tako kažemo — ozbiljnošću teme i ozbiljnošću pristupa toj temi.

b) Zanimanja i titule. — Ovdje razlikujemo turcizme sa većim značenjem (i frekvencijom) u radnji romana, i one sa manjim značajem. U prve idu: *derviš*, *šejh*, *muftija*, *muselim*, *kadija*, *sejmeni*, *pasvandžija*. To proizilazi iz toga što je roman ostvaren kao ispovijest šejha (upravitelja) derviša (pripadnika derviškog reda, sekte) Ahmeda Nurudina, koji je izbačen iz svoje putanje i suko-bljen sa vlašću, a ona je oličena u njenim nosiocima: muftiji, muselimu, kadiji, sejmenima.

U one sa manjim značenjem u radnji romana idu: *kajmekam* (zastupnik vezira), *vezir* (guverner jedne pokrajine), *sultan* (car, vladar), *dizdar* (zapovjednik tvrđave), i drugi, koji svojim rijetkim prisustvom stvaraju kod čitaoca utisak dubine, pozadine, treće di-

menzije: stoje na većoj ili manjoj udaljenosti od glavnih likova, ali su ovi svjesni njihovog postojanja. Djeluju kao prijetnja.

c) Ustanove i lokaliteti. — Ovdje imamo desetak veoma frekventnih turcizama, koji svojim prisustvom daju onaj realni okvir u koji je radnja smještena. To su: *tekija* (derviška zgrada), *bašča* (vrt, voćnjak; uglavnom se pojavljuje u sintagmi: *tekijska bašča*), *kapija* (vrata), *avlija* (zidom ograđeno kućno dvorište), *kaldırma* (kamenom popločan put), *sokak* (ulica), *mahala* (dio grada), *çarşıja* (trgovačka četvrt grada), *kasaba* (varoš, provincijski grad), *džamija* (muslim. bogomolja), *han* (zgrada koja služi za svratište i prenoćište putnika), i drugi.

d) Vjerski termini (religijski jezički supstrat). — Pored konstatovane istočnjačke filozofije koja prožima ovaj roman, tu je i mnoštvo turcizama koji označavaju ili vjerski obred: *namaz* (muslim. molitva koja se obavlja pet puta na dan), *abdest* (ritualno pranje uoči namaza), *dova* (molitva bogu), *dženaza* (sahrana), *Alah* (Bog), *Kuran* (muslim. sveta knjiga koja, po islamskom vjerovanju, sadrži božju objavu), *ajet* (kuranska rečenica), *Jasin*, *Vakia*, *Pauk* (poglavljja Kurana), *Iblis* (đavo), i sl.

e) Platno, odjeća, nakit. — Ovi turcizmi kompletiraju predstavu o nekome ili nečemu kod čitalaca. Tako je predstava o kadinici umnogome osvijetljena sljedećim turcizmima: *atlas* i *kumaš* (svilena tkanina), *jašmak* (veo, koprena na licu muslimanki), *hal-hala* (narukvica), *minduša* (naušnica), *surma* (boja, crnilo za trepavice), i sl. Hasan, opet, nosi *čakšire* (vrsta istočnjačke muške donje odjeće sa dugim turom i uskim nogavicama) i *mintan* (haljetak do pasa od čohe, sa dugim uskim rukavima). Na dervišu Nurudinu je *džube* (mantija muslim. sveštenika obično od crne čohe).

Iskrsava, tako, pred nama istočnjački svijet sa svim sjajem i šarenilom, ali i sa svojim protivurječnostima (da podsjetimo na grubi seljački peškir u kom je otac donio Nurudinu tvrde gurabije, što nam sugerise bijedu i neimaštinu, str. 141, prema silnom bogatstvu Alijaginom).

f) Raznorodne riječi. — Ovdje ide mnoštvo riječi, koje bi bilo teško sistematizovati, a tiču se gotovo svih oblasti života u to vrijeme. Međutim, veliki je udio ovih turcizama u konačnom formiranju predstave o životu i ljudima tog vremena. Navodimo neke od njih: *groš* (turski sitni novac od 40 para — akči), *čilim* (tepih), *ibrik* (bakreni sud za vodu sa uskim grlom), *divit* (pernica s masti-onicom), *mušebak* (drvena rešetka na prozorima starih muslim. kuća), *divanhana* (prostrano predsoblje na spratu kuće), *harems* (žensko odjeljenje u muslim. kući, gdje je stranim muškarcima zabranjeno ulaziti), *čeramida* (polukružni žljebasti krovni crijep), *jatak* (pomagač i utajivač hajduka), *kubura* (mala puška koja se puni barutom), *čengija* (kafanska igračica), *busija* (zasjeda), *taraba* (ograda od dasaka), *sevap* (dobro djelo), *zurna* (vrsta svirale), *sahat-kula* (toranj sa satom), *karavan* (povorka robom natovarenih kola, konja, deva, i sl.), *džerah* (onaj koji liječi rane, hirurg), *timar* (feudalni posjed), *gazija* (heroj), *zindan* (tamnica), *surgun* (progonstvo).

Za ovu, prvu grupu, posebno za podgrupe *b*, *c*, *d* i *e*, karakteristično je da preovladavaju oblici denotativnog karaktera. Grupe, od druge do sedme, međutim, karakterišu konotativni oblici.

2. U drugu grupu idu turcizmi koji su upotrijebljeni u poređenju, odnosno tu idu primjeri poređenja koja se zasnivaju na upotrebi turcizama.

Najuspjelijim nam se čini ovo poređenje: »Drugi me osvjetljavao u posteljini, kao *odalisku*« (230). (Govori se, u kontekstu, o odvođenju Nurudina iz postelje u zatvor). *Odaliska* je turska riječ. Označava ljubavnicu, robinju s kojom se živi kao s bračnim drugom, iako nevjenčano. Ako znamo to, denotativno značenje ove riječi, možemo prodrijeti i u njena dublja, asocirana značenja. Nurudina ta situacija ponižava, on je pod nogama drugih, jedva primjetljiv, jadan, nužno malen. I, dok ga sejmjen bestidno osvjetljava, vršeci nasilje, ružan čin, u nevrijeme, na mjestu gdje nešto slično nije ni u snu mogao očekivati, Nurudin liči na *odalisku*. Takav je u svojim očima, takav je u očima sejmena, a tako ga vidi i čitalac.

Veoma uspjela su i ova dva poređenja, a nalaze se u istoj rečenici, na str. 199 (Nurudin govori o svom ocu): — Kako je sasvim jednostavan, iz jednog komada, kao drvena *kašika*, kao lipov *čanak*, ... nije se odrekao nepotrebne roditeljske navike da govori ono što očevi uvijek govore, a djeca nikad ne slušaju.«

Ovo je poređenje veoma slikovito: otac je prost, jednostavan, neraščlanjiv, misli jednu misao, ni govora o dvoličnosti, dobar je zato što je jednostavan, zato je i drag. Otac je jednostavan kao drvena kašika, kao lipov čanak, i to insistiranje na materijalu drveta pojačava osobinu, odnosno niz osobina koje čine jednostavnost.

Uspjela su i sljedeća poređenja:

- Pogađaš tuđe misli, kao *sihirbaz* (152). — (vračar);
- Okrećem se prema tom mladom glasu kao prema *krbli* (142). (*krbla*, *kibla*, ar.: strana svijeta na kojoj se nalazi Čaba u Mekki) — to je već instinktivni pokret vjernika, bogomoljca, kakav je Nurudin;
- Za svako slovo pomodri kao *patlidžan* (144);
- Pićete kao prežednjele *deve* (242). To je poruka koju Bog šalje griješnicima: u njoj je sadržana sva strahota mučenja.

3. U trećoj su grupi turcizmi u funkciji gradacije:

»... Zbog toga što me ponizio, što je razgovarao sa mnom kao da sam *hamal*, *softa*, *dušmanin*« (118). Tri turcizma jedan za drugim: prvi označava nosača, drugi učenika medrese, treći neoprije ona izuzetna: sa njim se postupa kao da je prljavi hamal, uvijek dila ga je muslimova grubost prema njemu. Ta će uvreda razbjesnjeti inače mirnog šejha i on će reći ono što samo može da naškodi stvari za koju se bori. Šejh nije mogao savladati uvredu zato što je ona izuzetna: sa njim se postupa kao da je prljavi hamal, uvijek izložen preziru a uvijek drugom na usluzi, ili kao da je dijete, učenik, neznalica. Sa neprijateljem se samo tako razgovara, i to sa

najvećim neprijateljem vjere, dušmaninom, misli Nurudin, a dešava mu se, eto, da muslim razgovara tako sa njim, osvjedočenim i prekaljenim vjernikom.

— Ni *kule*, ni stražari, ni obziri nisu ga zadržali da ne dođe, došao je, došao sam, ... (215). To je dio zakasnjelog razmišljanja, u kom se Nurudin poistovećuje sa već ubijenim bratom. Tako je trebalo da bude, da se pomogne bratu bez oklijevanja. Međutim, tako nije bilo. I kule, i stražari, i obziri (riječju: strah) zadržali su Nurudina, nije stigao na vrijeme.

— I šta je onda ostalo od mene, ljuska, *mezar*, *nišan* bez oznake? (124)

Ovo je tipična gradacija od višeg ka manjem: svakim stepenom Nurudin se smanjuje, degradira. Ljuska je, sama po sebi, malena, ali ako se čovjek sroza do veličine, bolje: malenkosti ljuske (u svojim ili tuđim očima), on je, ipak, tu: malen je, neznatan, bez dostojanstva, on je skrhan zidanica (da se poslužimo Selimovićevom sintagmom), ali je još živ. Sljedeća dva turcizma jesu posljednja dva koraka u ništavilo: od čovjeka je ostao mezar (grob), ali se makar zna čiji je i od kada je tu; međutim, strašno je da čovjek sebi liči na nišan bez oznake (nišan je nadgrobni kamen na muslimanskom grobu). Iza toga nema ništa, upravo: to je ništa.

4. Četvrtu grupu čine turcizmi u funkciji pejorativnosti:

— Moje suprotstavljanje joj je izgledalo glupo i *inadžijsko* (61);

— Slušao sam to lukavo — *mahnito* brbljanje, ... (177);

— Taj *dželepčija* i bivši muderis (Hasan) ... (127);

— *Budale*, mislio sam nesabrano, jučerašnjom srdžbom (109);

— Sutra je Đurđev, *kaurski* svetac, nije naš. Ne činite grijeha (67);

— ... jer takve *kopiladi* i takvih bezobraznika više nema (205);

— Ostavi to *đubre* (misli se na kadiju) ... (212).

5. U petoj grupi su turcizmi u funkciji ironičnosti. U »Der-višu« se na više mjesta susrećemo sa ironijom:

— Ne govori ružne riječi, *efendija* (144). Efendija (titula muslim. sveštenika) ne bi trebalo da govori ružne riječi. Ta opaska sadrži ironiju zato što se podvlači Nurudinov bitni atribut: efendija, njegova titula; ako bi to i priličilo nekome, efendiji sigurno ne priliči.

— Ahmed Nurudin, *vaiz* i učenik, krov i temelj tekije, slava kasabe, gospodar svijeta. Sad traži dasku i ponjavu od slijepog miša Džemala, da ne legne u blato, ... (238). Tako govori Nurudin sam o sebi, uz osjetan prizvuk ironije: *vaiz* (propovjednik, predikator), tj. onaj koji tumači vjerske propise, koji je spona između vjere i vjernika, između Boga i vjernika, traži ponjavu da ne legne u blato! Opet se insistira na spajanju nespojivog: *vaiz*, umjesto u čisto i ispeglano, liježe u blato.

6. U šestu grupu idu turcizmi kod kojih se može govoriti o ekspresivnosti. Tu je ostvaren sasvim specifičan akustički efekat:

- To je od njenog *soja*, ali i zbog mog (53);
- Traže žensko da oprostí moj čin, traže *belaja* (176);
- ..., nije Hasanu do para već do *inada*, ali kakav je to *inad* ležati u zatvoru (205);
- On četvoro hrani, osim sebe, na ovom poganom *vaktu*, i dosta mu je i predosta, ... (208).

7. Sedmu grupu čini nekolicina turcizama upotrijebljenih u, uslovno rečeno, čisto poetskoj funkciji. Tu se može govoriti i o metaforičnosti.

Tako, kadinica ima »*mermerno koljeno*« (56) i »govor ..., s minisom ovih starih *odaja* i dugog trajanja.« (53). Nurudin kaže: »Iscijedeni *sunder* moga mozga počeo je da se natapa.« (75); osjeća nagomilane misli u »*magazama mozga*«, (45), on gata, vraća pred polazak na »*hadžiluk patnje*«, (176), a kada je počeo da djeluje (ubacivši nedužnog hadži-Sinanudina u prljavu igru), kaže: »... pokrenuo sam čitav *tespih* ljudi.« (114), (*tespih* — muslimanske brojanice; ovdje preneseno značenje: mnoštvo ljudi).

Tu ide i ova lijepa personifikacija: Nurudin je budan čekao zoru, a ona je blizu, jer: »... nebo nad tamnim brijegom otvaralo je *kapke*, pokazujući modru *zjenicu*.« (89)

Slika je upečatljiva, trenutak je izuzetan, bjegunac je u bašti, Nurudinove ga oči grozničavo traže, pa i nebo, eto, otvara kapke, da bi ga vidjelo svojim okom.

Želimo naglasiti činjenicu da Selimović turcizme upotrebljava samo ondje gdje su stilogeni. U cijelom romanu ne možemo pronaći ni jedan primjer gdje turcizam ne bi bio funkcionalan. Ovdje treba primijetiti da turcizmi kod Selimovića dolaze samo ondje gdje se govori o spoljašnjem svijetu, gdje se slika svijet vanjski, čulni. Kada se, pak, prelazi na lični teren i osvjetljava unutrašnja fizionomija pojedinih likova, turcizmima nema mjesta.

»Prošao sam pored *džamije* na *čošku* *Hasanova sokaka*, prošao pored *medrese* što se nije vidjela iza zida, prošao *nanulđijski sokak*, došao do *kožara*, iščilio je Latinkin miris, bljedila je misao o *Hasanu*, koraćao mimo *zanatlijskih* radnji i *zanačija* što su mirno radili svoj posao, počinjala je granica moje vlastite brige i puta u nepoznato.

*

Ali zašto u nepoznato? Nisam sumnjao da ću uspjeti, nisam smio da sumnjam, jer ne bih imao snage da učinim ni korak dalje. A morao sam, to je bilo pitanje moga života, ili nečeg još važnijeg.« (str. 165)

Citat smo podijelili na dva dijela, radi ilustracije već rečenog: prvi dio, koji govori o vanjskom svijetu, prenapučen je turcizmima (njih deset u jednoj rečenici!), dok je drugi dio, koji se odnosi na Nurudinov unutrašnji svijet, bez turcizama.

Kao potvrda velike funkcionalnosti neka posluže sljedeća dva primjera:

1. Kadinica ima »*mermerno* koljeno«, i
2. Kadinica je dodirnula »...*mindušu* na kraju uha...«, str. 56.

Njeno je koljeno kao saliveno, izvajano, glatko, samo bi ga ruka vještog vajara mogla isklesati u kamenu. Utisak cjelovitosti i ljepote koljena (koje se naslućuje ispod tkanine), kod čitaoca pojačavaju dva fonetski istovetna sloga u upotrijebljenom turcizmu: *mer-mer*. Da je pisac odustao od turcizma i rekao: *mramorno koljeno*, ubio bi ljepotu, a koljeno bismo doživjeli kao nešto hrapavo, čak ružno.

I u drugom primjeru zamjena turcizma našom riječju okrnjila bi poruku: — (Kadinica je ovlaš) dodirnula *naušnicu* na kraju uha.

Hibridnih riječi (= takvih čiji je jedan dio naš, a drugi turski ili arapski) pronalazimo mali broj (svega četiri). Kod njih je ili prvi dio naš (*siledžija* i *pustahija*), ili je naš drugi dio, sufiks (*arapski*).

Ukupnost turcizama čini nerazlučiv dio ostalog jezičkog tkiva romana. Čitalac ih ne osjeća kao nešto pridodato, nakalemljeno; naprotiv, svaki od njih doima se kao svjetionik, žarulja iz tih vremena, a svi skupa, umješno raspoređeni, osvjetljavaju pred nama sliku Bosne i splet međuljudskih odnosa za vrijeme vladavine Turaka.

TURKISH LOAN — WORDS IN THE NOVEL »DEATH AND THE DERVISH«
BY MESHA SELIMOVITSCH
(Semantic and Stylistic Values)

Summary

The author's aim was to find out the extent to which lexemes of oriental origin are present in the novel »Derviš i smrt« (»Death and the Dervish«) by Mesha Selimovitch i.e. characteristic of its style.

Turkish loanwords make up about 2% of the novel's lexical stock. It is these words that create the oriental atmosphere, permeating the action of the novel with the scent of the age in which it takes place.

By means of Turkish loanwords, Mesha Selimovitch, that great master of style, takes the reader back into the past. These words trigger off religious, ethical, and philosophical associations.